

glagola svršenoga vidi: *isprekřštati*, *poisprekřštati* (usporedi str. 161) ili *řtetovati* (usporedi str. 195) niti nesvršenoga parnjaka *řtetovávati* (uspor. str. 164). Osim toga i povratnost je u Daničića nedosljedno označivana. uspor. *ròditi*, *za- se, iz-, na- se, od- se, po-, pre-, pri-, s- se* (str. 144) umjesto *ròditi, za- se, iz- i iz- se, na- se, od- se, po- i po- se, pre- se, pri-, s- se*. I predmetke je trebalo ispisivati po izgovoru (fonetski) (npr. *kòpati, pot-, ras-*), a ne po postanju (etimološki), kako je u Daničića (npr. *kòpati, pod-, raz-*, str. 166).

Ovih nekoliko napomena o Daničićevim *Srpskim akcentima* samo potvrđuje da je proces odstupanja od Karadžićeve akcentuacije započeo već prvi njezin teoretski prikazivač, pa praktički nije nikad u cijelosti ni bila prihvaćena. Kasniji su normativci, sve do najnovijega *Pravopisa*, još više respektirali novije promjene, pa su ta odstupanja danas već veoma znatna. Među njima su i odstupanja u tvorbi glagola s umecima -áva- i -íva- koji se više ne povode uvijek za akcenatskim kriterijem kakav se izvodi iz potvrđenih podataka u Karadžićevu rječniku. Kao što smo vidjeli, *Pravopis* je normirao sad dvojstvo (npr. *omogućávati* i *omogućívati* prema svršenom *omogućíti*, dok bi po Karadžićevu tvorbenom obrascu moglo biti samo *omogućívati*), sad je prihvatio samo jedan oblik, ali ponekad i taj jedan drukčiji od tvorbenog obrasca u Karadžićevu rječniku. Tako je u *Pravopisu* kao i u Karadžiću *odobrávati* (prema svršenom *odòbríti*), ali je i samo *odrođívati* (prema svršenom *odròditi*). Iako, dakle, naš književni jezik nije više onakav kakav je bio u Karadžićevo vrijeme, treba da ipak imamo na umu da su bitna obilježja toga jezika zadržana i do danas, osobito njegova četveroakcenatska novoškavaska akcentuacija. Vidjeli smo da akcenat ima odraza i na tvorbu nesvršenih glagola s umecima -áva- i -íva-. Bez obzira na to, mi ćemo se pri izboru takvih glagola pridržavati današnje naše jezične prakse i propisane norme u suvremenim jezičnim priručnicima, ali kad smo nesigurni ili ako moramo upotrijebiti nesvršen glagol s umetkom -áva- ili -íva- prema pripadnom svršenom, a nije potvrđen u postojećim i priznatim priručnicima, bit će bolje da se još uvijek držimo kriterija koji se izvodi iz Karadžićeva rječnika nego da svatko određuje oblik nesvršenoga glagola prema svojem nahodanju, bez ikakva kriterija.

O BROJNIM KONSTRUKCIJAMA KAO BLOKOVIMA KOJI SE SKLANJAJU

Milenko Popović

Predmet su ovoga članka takozvane brojne konstrukcije koje su istovremeno i prijedloške konstrukcije ili prijedložki izrazi, na primjer: otišao je na ljetovanje *sa četiri sina*, tražio sam ga *u tri grada*, dođoše predstavnici *iz četiri sela* (primjeri su uzeti iz knjige Lj. Jonkea »Književni jezik u teoriji i praksi«, Zagreb, 1965).

Pokušat ću takve konstrukcije tretirati kao blokove koji se sklanjaju, što je sasvim prihvatljivo ako se prije toga usvoji pojam sklanjanja s prednjim i stražnjim signalom.

Da bi takav stav bio dan što reljefnije i što prihvatljivije, potrebno se ukratko osvrnuti na ono što je u nas rečeno o takvim brojnim konstrukcijama. Mislim da je najzgodnije u tu svrhu citirati Tomu Maretića jer je njegovo gledište jasno izraženo i gotovo u cijelosti prihvaćeno.

U trećem, nepromijenjenom izdanju »Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika« Tome Maretića na strani 223. piše: »238. a) Brojevi 5–19 i 20–90 ne sklanjaju se nikako, zato je nužno reći kako se jezik pomaže u slučajevima gdje bi ih trebalo sklanjati. – U nominativu i akuzativu uzimaju se ti brojevi onako kakvi jesu, npr. sagrađeno je *deset* kuća, Jakov imadijaše *dvanaest* sinova itd. Iza svakoga prijedloga ostaju svi ti brojevi bez promjene...«

U istoj knjizi na strani 227: »Među primjerima u § 241. i 242. ima ih nekoliko gdje se brojevi *dva*, *tri*, *oba* sklanjaju iza prijedloga. Više je u običaju da se ti brojevi, a i broj »4« iza prijedloga ne sklanjaju; govori se npr. kod *dva* hrasta, među *dva* brda, kod *dvije* žene, tražio sam ga u *tri* kuće. (...) U svim tim i sličnim primjerima broj i imenica uza nj stoje u akuzativu, ne gleda se dakle s kojim se padežom prijedlog slaže«.

Dakle: 1) brojevi veći od 5 ne sklanjaju se nikako; 2) brojevi 2, 3, 4 (i oba) najčešće se iza prijedloga ne sklanjaju (a ja razmatram upravo taj slučaj) i 3) iza prijedloga svi ti brojevi, i imenica uza nj, stoje u akuzativu bez obzira na to s kojim se padežom prijedlog slaže.

Za ovo posljednje, treće, mislim da je neispravan zaključak, što u daljem tekstu i pokušavam dokazati.

Da bismo mogli govoriti o »sklanjanju«, moramo imati osnovu i nastavak. Da bismo znali, imamo li pred sobom osnovu i nastavak, moramo bar dvaput jednu te istu osnovu upotrijebiti različito, s različitim nastavcima, tj. u tom slučaju imamo pred sobom dva razna padeža, na primjer:

čovjek- \emptyset (nom. jed.),

čovjek-a (gen. jed.).

Budući da je osnova u oba ova padeža (a tako i u čitavoj paradigmi), tj. u sklanjanju – ista, nazvat ćemo je konstantom. Budući da su nastavci u oba ova padeža (pa tako i u gotovo čitavoj paradigmi), tj. u sklanjanju – različiti, nazvat ćemo ih varijablom. Dakle, kad imamo posla sa sklanjanjem, onda imamo posla s konstantom i varijablom.

Po čemu prepoznamo padeže? Razumije se, po varijabli. Varijabla, tj. nastavak je, prema tome, signal padeža.

Pogledamo li sada odnos prijedloga prema imenicama, ustanovit ćemo da samo određeni prijedlozi idu uz određene padeže. Budući da samo određeni prijedlozi idu uz određene padeže, to znači da je i prijedlog onaj elemenat koji nam omogućuje da prepoznamo padež, tj. i prijedlog je signal padeža.

(Može se prigovoriti da jedan te isti prijedlog ne ide uvijek samo s jednim padežom, već sa nekoliko. Na to treba reći da isto tako nije rijedak slučaj da jedan te isti nastavak nalazimo kod dva i više padeža. Tako u jednini imenice »kost« nalazimo jedan te isti nastavak čak kod četiri padeža.

Može se prigovoriti da s jednim padežom ide katkad vrlo mnogo prijedloga. Na to treba reći da odgovarajuću pojavu imamo i kod nastavaka. Tako, vokativ jednine imenice »ribar« može imati nastavak -u i -e. Razlika je, dakle, kvantitativne, a ne kvalitativne prirode.)

Imamo, dakle, dva padežna signala: stražnji (nastavak) i prednji (prijedlog), što nam daje puno pravo da govorimo o n a s t a v k u i p r e d s t a v k u (iako već i riječ »prijedlog« sadrži u sebi isto značenje, ali to je ipak termin, dan sa drugog aspekta).

Uzmimo sada ponovo oblik

čovjek-a.

To je genitiv jednine imenice muškog roda. U ovom je primjeru konstanta »čovjek«, a varijabla, stražnji signal padeža – »a«. Ako bismo željeli izraziti genitiv jednine bilo koje imenice bilo kojeg od (triju) rodova, upotrijebit ćemo formulu

K-G,

gdje »K« označava konstantu, a »G« genitivni nastavak, varijablu, signal genitiva jednine.

Uzmimo sada oblik

bez-čovjeka-a.

To je genitiv jednine imenice muškog roda. U ovom je primjeru konstanta »čovjek«, a varijable, stražnji i prednji signali padeža su »a« i »bez«. Ako bismo željeli izraziti genitiv jednine bilo koje imenice bilo kojeg od (triju) rodova, sa bilo kojim (mogućim) prednjim signalom (prijedlogom) genitiva, upotrijebit ćemo formulu

G-K-G,

gdje prvi »G« označava genitivni predstavak, varijablu, prednji signal toga padeža, »K« konstantu, a drugi »G« genitivni nastavak, varijablu, stražnji signal toga padeža.

Želimo li sada izraziti bilo koji padež (jednine ili množine) bilo koje imenice bilo kojeg od (triju) rodova sa bilo kojim (mogućim) prednjim (i stražnjim) signalom, upotrijebit ćemo formulu

V-K-V,

gdje »V« označavaju prednju i stražnju varijablu, predstavak i nastavak, prednji i stražnji signal, a »K« konstantu.

Uzmemo li sada nesklonjivu imenicu »doba«, ustanovit ćemo da je ona nesklonjiva samo s obzirom na to što ne može imati stražnji signal (nastavak), međutim, mi nikad nismo u nedoumici u kojem je padežu ova imenica upotrijebljena: to je zato što se ona sklanja, ali samo s prednjim signalom.

Ako kažemo

bez doba,

bez sumnje smo tu imenicu upotrijebili u genitivu. Je li to morfološki ili sintaktički genitiv? Isključivo morfološki: prepoznali smo ga po formi, po prednjem signalu toga padeža.

Imamo, dakle, u našem jeziku tri tipa, tri mogućnosti sklanjanja:

- 1) samo sa stražnjim signalom;
- 2) sa stražnjim i sa prednjim signalom istovremeno;
- 3) samo sa prednjim signalom.

Po ovom se trećem tipu sklanjaju blokovi koji se sastoje od broja dva, tri, četiri i imenice (muškog i srednjeg roda u genitivu jednine, a ženskog roda u nominativu množine)*, i broja pet (i većih) i imenice u genitivu množine – sa prijedlogom ispred.

To, što brojevi, dva, tri, četiri z a h t i j e v a j u i z a s e b e genitiv jednine (odnosno nominativ množine), a brojevi pet (i veći) genitiv množine – govori samo o tome da ti padeži imenica, kad su već jednom ušli u takav blok, uopće više nisu važni kao takvi, već da zajedno sa brojem ispred sebe čine konstantu, ispred koje se nalazi varijabla, prednji signal padeža, predstavak padeža – prijedlog.

Mi, dakle, možemo kod takvih blokova provesti dvije analize: prvo utvrdimo u kom je padežu čitav blok, a onda možemo govoriti i o tome od kojih se on elemenata sastoji.

Dakle,

bez dva čovjeka

isto kao i

bez doba.

Neka ništa ne smeta što gore imamo dvije riječi iza prijedloga, a dolje samo jednu; odgovarajući primjer možemo naći i u prvom tipu sklanjanja, sa stražnjim signalom – riječ »daninoć«.

* Druga je stvar, jesu li ti padeži dualnog ili singularnog porijekla, danas, u suvremenom jeziku, oni se formom baš ničim ne razlikuju od genitiva jednine (dva čovjeka – čovjeka) i nominativa množine (dvije žene – žene).

Zaključak

1. Za sklanjanje su potrebni konstanta i varijabla.
2. U našem jeziku postoje tri tipa sklanjanja (u obzir ulaze, razumije se, samo morfološki kriteriji):
 - a) sa stražnjim signalom (varijabla iza konstante);
 - b) sa prednjim signalom (varijabla ispred konstante);
 - c) sa stražnjim i prednjim signalom istovremeno.
3. Brojevi dva, tri, četiri, pet i veći, kad se nađu sa imenicom iza sebe iza prijedloga – čine blok. Taj se blok sklanja po tipu »b«.

Primjedbe:

1. Pojmovi »korijen«, »prefiks« i »sufiks« nisu ovdje uopće uzeti u obzir jer njih sklanjanje uopće ne pokazuje, oni su rezultat druge analize.
2. Pri sklanjanju tipa »a« i »c« gotovo uvijek imamo zastupljenu kategoriju broja, a pri sklanjanju tipa »b« – nikada.
3. Po tipu »a« sklanjaju se uvijek samo fonetske riječi.
4. Sve što se sklanja po tipu »a« može se sklanjati i po tipu »c«.
5. Kad imamo prijedlog ispred priloga vremena (»od danas«), ili ispred konstrukcije s prijedlogom (»do pred kuću«) – ne možemo govoriti o sklanjanju tipa »b« (iako su to elementi tog sklanjanja) jer jezična praksa ne pokazuje sistematsku upotrebu takvih izričaja u svim padežima.

ZAPADNA I ISTOČNA VARIJANTA HRVATSKOSRPSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA U ŠKOLAMA

Tugomil Ujčić

Varijante postoje, u to nema sumnje. To su utvrdili stručnjaci, to se osjeća na jezičnom terenu: u pisanju, razgovoru, na radiju, u knjigama, u terminologijama, u leksici ponajvećma. No, sad nastaje praktično pitanje, a ono je od